

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Litteraturvetenskapliga institutionen

C-uppsats

Det dolda berättandet

*En studie av bilden av Kerstin Ekman i läroböcker i
litteraturhistoria för gymnasiet 1977 - 2006*

HT 2006

Författare: Ulrika Björk

Handledare: Anna Nordenstam

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1 Syfte och frågeställning	3
1.2 Material	4
1.3 Disposition	5
1.4 Styrdokument	5
1.5 Kanondebatten	6
1.6 Teoretiska utgångspunkter	8
2. Tidigare forskning	9
3. Resultatredovisning	11
3.1 Ekman i läroböckerna och forskningen	11
3.2 Resultatdiskussion	20
3.3 Texturvalet i läroböckerna	23
3.4 Resultatdiskussion	23
4. Avslutning	26
4.1 Slutdiskussion och återkoppling	26
Käll- och litteraturförteckning	27
Tryckta källor	27
Internetkällor	28
Bilagor	29
Bilaga 1	29

1. Inledning

Skolan är en plats för socialisation och lärande. Där förväntas eleven möta tidigare människors erfarenheter som berikar och vägleder dem i livet. Överföringen mellan då och nu transfereras oftast via läroboken. Läroboken är en koncentrerad form som vilar på traditioner som ofta lever kvar trots att förändringar har skett.¹ Läromedel har fortfarande en stark ställning i skolan. Enligt Skolverkets undersökning använder drygt 60 % av lärarna dem regelbundet. ”Lärarna överlämnar mycket av sitt eget handlingsutrymme till läroboksproducenterna och läroböckerna får en viktig roll inte bara för hur undervisningen utformas, utan också för konkretiseringen av den nya läroplanens mål, innehåll och arbetsprinciper.”²

Läroplanen Lpf 94 framhåller att det åligger skolans rektor att förse eleverna med läroböcker av god kvalitet. Riktlinjerna understryker vikten av att båda köns perspektiv speglas jämställt i undervisningen och att inga fördomar uppstår om vad som är kvinnligt och manligt.³

Boel Englund sammanfattar sin undersökning *Skolans tal om litteratur* (1997) som betonar litteraturens värde: ”Skolans tal om litteratur är på ett mycket tydligt vis förknippat med förmedlingen av erfarenheter och föreställningar som rör annat än litteratur.”⁴

Hur vår litteraturhistoriska kanon ser ut i läroböckerna och framför allt hur författarna har presenterats, vad som har sorterats bort eller lyfts fram och hur texter tolkats eller vantolkats är intressant.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med föreliggande uppsats är att undersöka den bild som förmedlas av Kerstin Ekman i gymnasiets läroböcker i litteraturhistoria från år 1977 till 2006. Bilden jämförs med den litteraturvetenskapliga forskningen om Kerstin Ekman. De två frågor som undersökningen bygger på är följande:

- Vad förmedlar läroböckerna för syn på författarskapet jämfört med den litteraturvetenskapliga forskningen?

¹ Skolverkets hemsida: *Läromedlens roll i undervisningen*, s.18 (5.12.2006.) www.skolverket.se.

² *ibid.*s.17 ff.

³ *Läroplan för de frivilliga skolformerna* Lpf 94, Stockholm 2006, s.4-16.

⁴ Englund, Boel, *Skolans tal om litteratur. Om gymnasieskolans litteraturstudium och dess plats i ett kulturellt åter-skapande*, Stockholm 1997, s.185.

- Vilka texter lyfts fram i läroböckerna och varför?

1.2 Material

Undersökningen bygger på en granskning av läromedel för gymnasiets läroböcker i litteraturhistoria för att undersöka bilden av Kerstin Ekman. Det material som undersökningen krävt är läromedel som finns att tillgå på pedagogiska biblioteket i Göteborg. Samtliga bokserier kan inte garanteras vara fullständiga. Vissa böcker kan ha placerats på fel ställe eller kommit bort. Tryckerierna är skyldiga att lämna ett exemplar av den nytryckta läroboken till biblioteket, men det kan ha skett missar från tryckeriet så att vissa läromedel inte har överlämnats. Studien är begränsad att endast gälla läroböcker och inte antologier. Det är ett medvetet val för att söka finna beskrivningar och tolkningar om Ekman i läromedlen och inte texter allena.

Materialet sträcker sig från år 1977 till år 2006. Det urval som gjorts i studien av läromedel är grundad på de läromedel där Ekman var representerad. Jag kan inte med säkerhet veta om läromedlen har varit eller är de mest använda. Studien bygger på följande elva läromedel:

1. Rydén ,Hugo m. fl. *Litteraturorientering*, Natur och kultur, (Stockholm 1977)
2. Rydén, Hugo m. fl. , *Vuxen svenska läsebok*, Natur och kultur, (Stockholm 1982)
3. Fröroth, Rune & Almqvist & Wiksell Läromedel AB, *Svensk litteratur under tusen år*, Almqvist & Wiksell (Stockholm 1984)
4. Jansson, Ulf & Levander, Martin, *Litteraturen – epoker och diktare*, Almqvist & Wiksell (Stockholm 1989)
5. Lindskog, Runo m.fl., *Berättare genom tiderna*, Natur och kultur (Stockholm 1990)
6. Kjellin, Håkan & Meyer, Olle, *Svenska Etappvis. Litteraturen*, Gleerups (Malmö 1991)
7. Söderblom , Inga & Edqvist, Sven Gustaf, *Litteraturhistoria*, Natur och kultur (Stockholm 1992)
8. Lindskog, Runo ,Widing Niemelä, Anna, *Litteraturhistoria. Dialog 1900-talet*, Natur och kultur (Stockholm 2000)
9. Jansson, Ulf & Levander, Martin, *Litteraturen – epoker och diktare*, tredje upplagan, Almqvist & Wiksell (Stockholm 2002)
10. Jansson, Ulf & Almqvist & Wiksell/Liber AB, *Levande texter*, andra upplagan, (Stockholm 2004)
11. Jansson, Ulf & Levander, Martin och Liber AB, *Den levande litteraturen*, andra upplagan, Almqvist & Wiksell (Stockholm 2005)

Den forskningen som jämförs med läroböckernas bild av Ekman, beaktar inte litteraturhistorier och essäer. Forskningsmaterialet är därför inte heltäckande.

1.3 Disposition

Framställningen har inletts tidigare i kapitlet med en inledning, studiens syfte och frågeställningar samt material, efter dispositionen följer det viktigaste om gymnasieskolans läroplan och därefter kanondebatten. Kapitel två redogör för forskningsläget. I kapitel tre presenteras resultatet av den genomförda läroboksundersökningen. Resultatbeskrivning av de genomförda systematiska empiriska undersökningarna behandlas och kommenteras. I kapitel fyra avslutas uppsatsen med en slutdiskussion.

1.4 Styrdokument

Den läroplan som används i gymnasieskolan idag är "Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94". Läroplanen avser gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, den kommunala vuxenutbildningen, statens skolor för vuxna och vuxenutbildningen för utvecklingsstörda. Lpf 94 är ett genomgripande handling som berör mål, elevens- lärarens och rektorns ansvar i skolan.

Under rubriken grundläggande värden beskrivs det att skolan ska förankra de värden som vårt samhälle vilar på. "Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla".⁵ Under punkten en likvärdig utbildning står det att "skolan ska aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Eleverna ska uppmuntras att utveckla sina intressen utan fördomar om vad som är kvinnligt och manligt"⁶. Granskar man vilka riktlinjer lärarna ska förhålla sig till står det att "se till att undervisningen till innehåll och uppläggning speglar både manliga och kvinnliga perspektiv."⁷ Eftersom det inte står förklarat vad som menas med manliga och kvinnliga perspektiv åligger det lärarna att tolka det med sina värderingar samt se till att de följer uppdraget. Läroplanen markerar att skolan ska arbeta för jämlikhet och att personalen ska motverka de traditionella rollerna, det vill säga att det som kallas kvinnligt och manligt ska värderas lika högt. Jämställdhetsfrågan har också noterats i föregående läroplaner. I läroplanen för grundskolan, Lgr 69 i den allmänna delen kan man läsa:

läroplanens mål och riktlinjer bör skolan verka för jämställdhet mellan könen – i familjen, på arbetsmarknaden och inom samhällslivet i övrigt. Detta bör ske dels genom att pojkar och flickor

⁵ Lpf 94, s. 3.

⁶ Lpf 94, s. 4.

⁷ Lpf 94, s.12.

behandlas lika, dels genom att skolan i sitt arbete motverkar traditionella könsrollsattityder och stimulerar eleverna att debattera och ifrågasätta de skillnader mellan män och kvinnor i inflytande, arbetsuppgifter och löner som finns på många områden i samhället.⁸

Styrdokumentet betonar således jämställdhetsfrågan och vikten av att motverka de konservativa könsrollerna och förlegade fördomar om vad som är kvinnligt och manligt.

1.5 Kanondebatten

Kanondebatten är i skrivandets stund högaktuell. Folkpartiets Cecilia Wikström lade fram en motion till riksdagen den 30 oktober 2006. Wikström konstaterar i motionen att det är av vikt att införa en litterär kanon i skolan. Wikström stödjer sig på skolverkets utvärdering som hävdar att antalet lässvaga elever har ökat i Sverige. Wikström anser att en litterär kanon skulle förtydliga elevernas rätt till stöd att läsa olika slags litteratur och därmed öka läskompetensen. Det gäller i synnerhet de elever som inte har någon naturlig koppling till litteratur. Listan på urvalet av litterära verk ska tas fram av sakkunniga experter och revideras regelbundet. Wikström understryker att kanon ska vara grundläggande, men att lärarna har möjlighet att fokusera på andra verk.⁹

Diskussionen om hur litterär kanon initieras och utvecklats existerar inte endast i Sverige. Lillian S. Robinson har problematiserat och tagit ställning till detta i texten "Treason our text" (1983). Artikeln handlar om protester mot litterär kanon från feministiskt håll. Robinson ifrågasätter bedömningsgrunderna för litteraturen. Robinson betvivlar de litterära verkens överlevnad och stagnation över alla år. Omfattande förändringar eller uppgraderingar i kanon kunde ha genomförts om det till exempel förts någon kampanj eller debatt om det. I stället har det varit en tystnad, en stagnation. Robinson anser att om inga röster höjs för mer delaktighet i bedömningar så förblir smaken och urvalen subjektiva. Bedömningsgrunderna för litteraturen är högst informella och kan mest liknas vid 'gentlemen's agreement' snarare än på kvalitet. Och det är just männen som har tillhört och tillhör den privilegierade klassen inom litteraturbedömarna. Därav är det helt riktigt att betrakta kanon som en manlig skapelse samt inse hur få de verk är som är skapade av icke medlemmar i denna klass och i detta kön och som tillhör accepterade författare och som ingår i en accepterad kanon. Robinson lyfter fram att den stora protesten mot den litterära kanon tar sig uttryck i vantolkning av de få erkända kvinnliga författarna och exkludering av andra. Argumentet existerar att huvudsakligen

⁸ Skolverkets hemsida, Lgr 69 (7.12.2006) www.skolverket.se

⁹Riksdagens hemsida (11.12.2006.)

www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=410&dok_id=GU02Ub260&rm

manliga författare i kanon visar oss den kvinnliga karaktären och beskriver relationen mellan könen.¹⁰

På vilka grunder ska det litterära urvalet vila? Robinson betonar att de som ska gälla vid kanonisering bör vara ”timelessness, universality, and other qualities”¹¹ Principerna för en ny kurslitteratur bör vara att korrekt spegla hela det kulturella livet och inte bara genom en manlig vit elitistisk syn. Genom att få med kvinnors perspektiv, som är halva befolkningens, först då får vi en fullständig bild av kulturen. Robinson är medveten om problematiken av urval när det gäller kurslitteratur. I praktiken måste en författare uteslutas när en ny tas upp. Vilka principer ska då gälla? Ideologiska, estetiska å ena sidan eller beskrivning av kulturhistorien? Och i detta sammanhang uppstår svårigheten att välja mellan man och kvinna, och att rätt värdera deras produktion. Trots protester mot den manliga traditionen finns det en stark önskan om pluralism och generositet. Den toleranta pluralismen är Robinsons nyckelord och röda tråd i hennes artikel ”Treason our text”.¹²

Kristin Järvstad problematiserar själva acceptansen runt klassikerna och dess epokindelning inom litteraturhistorien. ”Även epokbildningar utgår från män. Strindberg skriver den första moderna romanen [---] den modernistiska poesin etableras i Sverige tack vare ’fem unga’. Det vill säga en grupp bestående av fem manliga poeter. Kvinnorna blir på så sätt isolerade företeelser med karaktärer av undantag.”¹³ I Sverige har vår litterära kanon inte förändrats så mycket, men det har initierats en diskussion. Den feministiska forskningen har gjort sig hörd och betonar att dess mål inte är att sortera bort vissa författarskap utan fokus ligger på att utvidga kanon.¹⁴ Williams skriver: ”Tanken på den linjära, organiska historiska utvecklingen börjar alltså bli förlegad.”¹⁵ Om vi kunde ändra uppfattning om synen på litterär utveckling och genrer blev vinsten ny insikt om kvinnligt litterärt skapande. Det skulle i sin tur resultera i att uppfattningen om en intakt och enhetlig kvinnolitterär sedvänja skulle upplösas. Differenser och normbrytningar skulle explicit accepteras.¹⁶

Vår litterära kanon uppfattas ha varit konstant under en lång tid. De kvinnliga författarna har en betydligt mindre framträdande roll och har tolkats eller vantolkats av männen. Det är

¹⁰ Robinson, Lillian S, ”Treason our text, feminist challenges to the literary canon” i *Feminism, an anthology of literary theory and criticism*, red. Robyn R Warhold & Diane Price Herndl, New Brunswick/New Jersey (1991) 1993, s.212-222, urspr. Tryckt i *Tulsa studies in women’s literature* 2:1 (1983).

¹¹ *ibid.* s.215

¹² *Ibid.* s.215 ff.

¹³ Järvstad, Kristin, ”Övergångskvinna eller föregångskvinna? Kvinnobilder i svensk litteratur från förra sekelskiftet” i *Mer än bara kvinnor och män, feministiska perspektiv på genus*, Lund 2003, s.137.

¹⁴ Williams, Anna, Stjärnor utan stjärnbilder. Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet (diss, Uppsala 1997), s. 38.

¹⁵ *ibid.* s.40.

¹⁶ *ibid.* s.45.

även männen som har representerat epokindelningar. Nu höjs röster att utvidga kanon för att få en fullständig bild av kulturen.

1.6 Teoretiska utgångspunkter

Samtalet om kön och genus pågår. Eftersom jag i den här studien vill studera bilden av Kerstin Ekman ur ett genusperspektiv så använder jag mig av begreppen kön och genus. Yvonne Hirdman introducerade begreppet genussystem på svenska 1988. Hirdman anser att för att kunna problematisera genus bör man använda sig av begrepp som genussystem som ska "förstås som en dynamisk struktur (system); en beteckning på ett nätverk av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar, vilka genom sin interrelation ger upphov till ett slags mönstereffekter och regelbundenheter."¹⁷ Hirdman menar att genussystemets ordningsstruktur föder andra sociala ordningar. Strukturens lagar enligt Hirdman är dikotomins icke vara, det vill säga manligt och kvinnligt skall inte blandas samt att det är mannen som är norm och det allmängiltiga. Hirdman understryker att vi fastställer oss i världen genom att bestämma den andre, och det är just detta som är dikotomins överlevnad.¹⁸

När en part inringar den andre menar Hirdman att då skapas ett osynligt genuskontrakt. Kontraktet visar på hur kvinnor ska vara, tala och gestaltas. Genuskontraktet ärvt från den ena generationen till den andra och den binder könen till arbeten, platser och egenskaper. Poängen med att använda begreppet genuskontrakt är att det fungerar som ett verktyg för att beskriva skiljelinjerna för de kvinnliga möjligheterna, styr förhållanden mellan könen samt ge en djupare insikt om hur mannens norm tolererats i historien.¹⁹

Begreppet genussystem (relationen mellan man och kvinna) uppfattas av Hirdman som en avgörande faktor. Systemet underlättar förståelsen för historiska/ nuvarande strategier, ideologier och politik. Människor styrs av det rådande genussystemets kontrakt. Det hjälper till att förstå "såväl kvinnors handlande – på individ- och samhällsnivå – som mäns handlande [...] Ty onekligen har detta system institutionaliserat såväl den manliga politiska makten som den kvinnliga vanmakten."²⁰

Hirdman menar att genussystemet består av två lagar det vill säga två logiker. Den ena logiken är isärhållandets förbud, dikotomins norm: manligt och kvinnligt skall inte blandas och den andra logiken är över- och underordning, där mannen är norm, det vill säga det är

¹⁷ Hirdman, Yvonne, "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, Stockholm, 1988, 9:3, s.49-61.

¹⁸ Ibid. s.52.

¹⁹ Ibid. s.54.

²⁰ Ibid. s.57.

männen som räknas som människor och som står för det allmängiltiga. Det är ur isärhållningen som den manliga normen får sin legitimitet. Isärhållningens logik ordnar sysslor och karaktärsdrag. Grunduttrycket existerar i arbetsfördelningen mellan könen och i uppfattningar om de manliga och det kvinnliga.

Genom att markera isärhållandets lag eller logik som det som frambringar den generella underordningen av kvinnor eller på annat sätt uttryckt, den som genererar den manliga normen, är det möjligt att bryta ner den i mindre detaljer och applicera i detta fall inom litteraturens sfär. Jag ämnar beakta hur de isärhållande logikerna ser ut inom gymnasiet läroböcker i litteraturhistoria när det gäller Kerstin Ekman. Jag använder mig av Hirdmans förslag om tänkbara frågor man kan ställa sig i alla forskningssammanhang som, hur har isärhållandets logiker legitimerats? Vilka faktorer är det som har skapat gynnsammare förutsättningar för isärhållandet? Och hur har den manliga normens logik stått i förhållande till isärhållningen?²¹ När jag i min uppsats studerar Ekman och hennes texter i läroböckerna ämnar jag ha Hirdmans omnämnda genussystem och genuskontrakt i beaktning samt isärhållningens två logiker.

2. Tidigare forskning

Det finns svenska undersökningar som lagts fram inom ämnet. Annika Danielsson *Tre antologier – tre verkligheter* (1988), undersökning inriktar sig på innehållet i tre litteraturantologier för gymnasiet från perioden 1945-1975. Danielsson analyserar antologierna litterärt och tematiskt. Det litterära rör vilka genrer och författare som ingår i verken och det tematiska handlar om vilka ämnesområden som det fokuseras på. ”vilken bild av världen som eleverna möter och vilka värderingar och ideal som förmedlas genom texterna”²² Danielsson noterar skillnader mellan den äldsta och den yngsta antologin. Den äldsta antologin överskuggas av texter som berör religiös eller fosterländsk område. Författare som Tegnér, Rydberg och Kellgren betonas starkt. De yngre antologierna fokuserar inte mycket på den äldre litteraturen utan centrerar sig mer på 1900-tals texter. Strindberg får många sidor i böckerna, men andra författare som Almqvist, Fröding och Harry Martinsson, och även en del arbetarförfattare betonas starkt.

²¹ Hirdman, s.52.

²² Danielsson, Annika, *Tre antologier - tre verkligheter, en undersökning av gymnasiet litteraturförmedling 1945-1975* (diss., Lund, 1988) s.12-13.

Bengt-Göran Martinssons avhandling *Tradition och betydelse* (1989), rör litteraturens liv i skolan och hur litteraturen getts liv. Martinsson beskriver sin studie att den rör ”den betydelse, det innehåll och de värden som vid olika tidpunkter och i olika sammanhang inlagts i litteraturen.”²³ Martinsson finner att de litterära förhållningssätten har förändrats över tid. Han indelar dem med namnen nationell idealism, kulturhistorisk empirism och författarinriktad individualism. Dessa olika förhållningssätt är speglingar av retoriska grepp som använts i den litteraturhistoriska diskursen över tid och rum.

Lars Brinks *Gymnasiets litterära kanon under perioden 1910-1945* (1992) studerar gymnasiet litteraturhistoriska läroböcker Brink undersöker kanonbildningen i olika översiktsverk, hur den bildas och hur den förändras. Undersökningen omfattar fyra litteraturläroböcker och fyra antologier. Han har även studerat utgivningen och läsningen av klassuppsättningar. Genusperspektivet finns med, men dock i liten skala. Brink menar att de kvinnliga genrerna ansågs mindre betydande och krävande. Detta var en uppfattning som han märkte fanns hos manliga forskare och kritiker. Brink konstaterar också att ingen kvinnlig författare får något stort utrymme hos någon av läroboksförfattarna²⁴

Anna Williams verk *Stjärnor utan stjärnbilder. Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet* (1997) studerar kanonbildning och litteraturhistorieskrivning ur ett könsperspektiv i svenska litteraturhistoriska översiktsverk. Fokus har flyttat från enskilda författarskap och kanonbildning till en systematisk genomgång av större tidsperioder i 1900-talets litteraturhistorieskrivning. Williams inriktar sig på de författare som endast tas upp på handböckernas rubriker för olika årtionden. På det viset når hon fram till vilka författare som får representera de olika decennierna. Williams tes är att redan från början styrs synen på de litterära texterna av författarnas könstillhörighet. Williams syfte är att skärskåda den traditionen och beskriva hur historien om de kvinnliga författarna utvecklats.²⁵ Williams finner att i handböckerna sorteras de kvinnliga författarna under särskilda rubriker, exempelvis kvinnolitteratur, medan den manliga litteraturen är placerad under könsneutrala rubriker. På det viset integreras inte kvinnorna inom litteraturens olika delar. Kvinnorna har särbehandlats eftersom de manliga författarna representerar de allmängiltiga tolkningsföreträdet.²⁶

²³ Martinsson, Bengt-Göran, *Tradition och betydelse. Om selektion, legitimering och reproduktion av litterär betydelse i gymnasiet litteraturundervisning 1865-1968* (Stockholm, 1989) s.14.

²⁴ Brink, Lars, *Gymnasiets litterära kanon. Urval och värderingar i läromedel 1910-1954* (diss., Uppsala, 1992) s. 69 och 94.

²⁵ Williams, 1997, s.15 ff.

²⁶ *ibid.* s.152-153.

3. Resultatredovisning

Undersökningens utvalda läroböcker, där Kerstin Ekman medverkar presenteras i kronologisk ordning med start från år 1977, eftersom det var det året som Ekman figurerade första gången. Den litteraturhistoriska forskningen beaktas och sätts i jämförelse till läromedlen.

3.1 Ekman i Läroböckerna och forskningen

Litteraturorientering (1977)

Kerstin Ekman presenteras under rubriken sjuttioalet och i gruppen som skriver historiska romaner. På fyra rader berättas det att Ekman just påbörjat sin serie som handlar om arbetarkvinnor i Katrineholm med omnejd. När läroboken skrevs hade endast två verk utkommit, *Häxringarna* (1974) och *Springkällan* (1976).²⁷

Vuxen svenska läsebok (1982)

Ekman's böcker *Häxringarna*, *Springkällan* och *Änglahuset* omtalas. Enligt läroboken är det verk som belyser hur människorna lever i en stad i Sverige från slutet av 1800-talet fram till andra världskrigets slut. Framställningen poängteras vara realistisk. Ett avsnitt ur första kapitlet ur boken *Häxringarna* presenteras. Den beskriver den fattiga knektkärigen Sara Sabina Lans vandring och hårda slit till gästgiveriet för att sälja kummin. Avsnittet ger även läsaren en polarisering mellan den orörda naturen med all grönskande flora och miljön omkring den nyinvigda järnvägsknuten. *Häxringarna* beskrivs som en berättelse om "fattigdom i tre generationer med färgstarka detaljer och kraftfullt, delvis dialektalt, språk."²⁸ *Springkällan* och *Änglahuset* lyfts också fram i texten som betonar nya kvinnoöden när Sverige går från arma förhållanden till välfärdsstat. Läroboken avslutar med att upplysa om att Ekman från början skrev deckare, till exempel *De tre små mästarna*. Två andra romaner *Pukehornet* och *Menedarna* nämns bara såsom ytterligare verk av författaren.

Svensk litteratur under tusen år (1984)

"Den svenska litteraturen fortsätter att myllra och växa åt alla håll"²⁹ så inleds avsnittet om Kerstin Ekman i läroboken. Det ges ingen vidare förklaring vad som menas med åt alla håll. Verket påpekar att hennes debut som författare var inom deckargenren men lyfter samtidigt

²⁷ Rydén m.fl. *Litteraturorientering*, Stockholm, 1977, s.405.

²⁸ Rydén Hugo m.fl. *Vuxen svenska läsebok*, Stockholm, 1977, s.100.

²⁹ Fröroth Rune, *Svensk litteratur under tusen år*, Stockholm, 1984.

fram att det främsta som utmärker författarskapet är det vardagliga och realistiska som Ekman skildrar med bravur. Katrineholmssviten poängteras endast handla om kvinnors liv i en fattig stad.³⁰ I direkt anslutning till Ekman redogör Sven Delblancs romaner och sätt att skriva. ”Han berättar liksom Kerstin Ekman om en jordnära verklighet, men han gör det med en fantasi och fantasteri som kan påminna om Hjalmar Bergman.”³¹ Ekman jämförs med Per Anders Fogelström med att gå tillbaka till 1800-talet slut i sin berättelse. Bilden som är alldeles intill texten visar när Kerstin Ekman håller högtidstal i samband med hennes inträde i Svenska akademien 1978.

Litteraturen, epoker och diktare (1989)

I verket placeras Ekman under rubriken ’prosaförfattare’. De beskriver Ekmans debut som renodlad deckarförfattare som fått mest uppmärksamhet bland de kvinnliga författarna under 70- och 80-talen. Verket har observerat Ekmans förändring av deckargenrens konventioner genom böckerna *Dödslockan* och *Pukehornet*.³²

Vidare i läroboken redogörs det att Ekman genom tetralogin inleder ”ett författarskap av helt annan halt.”³³ Nu är de starka fattiga kvinnornas kamp i centrum parallellt med skildringen av handelsplatsen förvandling till en stad med tillhörande järnvägsknut. Ekman får lovord för att skildra processen realistiskt och betonar hennes forskning i diverse källmaterial som ligger till grund för de verklighetstrognas inslagen i böckerna. Ekman får beröm som en eminent ”prosakonstnär och har belönats med en plats i Svenska akademien.”³⁴

Berättare genom tiderna (1990)

Häxringarna skildras även här som Ekmans framstående verk. Den rubriceras kort som en skildring av Sveriges förvandling till en välfärdsstat från de anonyma människornas perspektiv. Ett smakprov från boken finns med där arva Sara Sabina Lans dotter motvilligt får anställning som piga och som konstant förnedras.³⁵

³⁰ Fröroth, s.116.

³¹ Ibid. s.116.

³² Jansson Ulf & Levander Martin, *Litteraturen – epoker och diktare*, Stockholm 1989, s. 467.

³³ Jansson m.fl. s.468.

³⁴ Ibid. s.469.

³⁵ Lindskog Runo m. fl. *Berättare genom tiderna*. Stockholm, 1990, s. 347.

Svenska etappvis, litteraturen (1991)

De inledande meningarna om Ekman är ”Kerstin Ekman gjorde sig först känd som deckarförfattare (t ex *Dödsklockan*) men började sedan skriva ’vanliga’ romaner.”³⁶ *Häxringarna* tas även upp i läroboken. Där klargörs det att berättelsen visar på hur staden Katrineholm växer till en storstad sedd från ett kvinnoperspektiv.

Litteraturhistoria (1992)

Detta verk har gett mest plats åt att beskriva och redogöra om Ekmans böcker. Böckerna inom deckargenren omnämns inte med sina respektive titlar utan det står enbart att hennes debut var inom den specifika genren. Katrineholmssvitens fyra böcker anses vara en ”mäktig krönika”³⁷ Samtliga fyra romaner i serien presenteras på några rader. Symboliken i romanerna understryks och analyseras. *Hunden*, *Rövarna i Skuleskogen* och *Knivkastarens kvinna* är ytterligare verk som berörs i texten. Samtliga tre verk uppfattas som olika till både karaktär och innehåll. *Rövarna i Skuleskogen* karaktiseras som en myt och *Knivkastarens kvinna* omnämns behandla den problematik som kan uppstå i en relation när en kvinna blir sviken av en man.

Maria Schottenius skriver i sin avhandling (1992)³⁸ om Kerstin Ekmans berättarkonst, att Ekman gång på gång har överraskat sina läsare och kritiker. Det finns en stark differens mellan debutboken 1959, *30 meter mord*, som var en detektivroman och den versberättelse som gavs ut 1990, *Knivkastarens kvinna*. Med sin första detektivroman och de följande fem uppfattades Ekman som en ”deckardrottning”³⁹. När *Pukehornet* gavs ut 1967 betraktades hon för att ha övergett sin tidigare genretillhörighet. Schottenius fastslår att Ekman har tagit med sig deckargenren in i de följande romanerna på ett speciellt sätt. ”Hon kan plötsligt göra en stämning kuslig, skapa en förnimmelse av stark osäkerhet, en känsla av fara.”⁴⁰

Det är det dolda berättandet och det dolda innehållet som är mest signifikant för Ekmans sätt att skriva. Schottenius menar därför att det krävs ett uppmärksam läsöga för att tillgodogöra sig och uppfatta romanens alla delar.

Ekmans romansvit om stadens tillblivelse uppfattades av kritiker som en verklighetsskildrande författare. Schottenius omnämner Lars-Olof Franzéns uttalande i

³⁶ Kjelin Håkan & Meyer Olle, Svenska etappvis, Litteraturen, Malmö, 1991, s.73.

³⁷ Söderblom Inga & Edqvist, Litteraturhistoria, Stockholm, 1992, s.511.

³⁸ Schottenius, Maria, *Den kvinnliga hemligheten. En studie i Kerstin Ekmans berättarkonst.* (diss). Stockholm, 1992.

³⁹ *ibid.* s.12.

⁴⁰ *ibid.* s.12.

Dagens Nyheter om romanerna. ”’Finns det en svensk 70-talsrealism, så är hon nog tusan dess mästare.’”⁴¹

Poängerna i Ekmans författarskap anser Schottenius vara tolkningen. Den bjuder flera valmöjligheter, jämsides, samtidigt och inbakade i varandra. Schottenius understryker att i Kerstin Ekmans författarskap finns något som är av vikt att förmedla. Det är den kvinnliga stilen som bidrar till att se världen på ett nytt sätt. Hon skildrar kvinnornas stad, som utvecklats under eller bakom skalen till männens officiella. Eftersom kvinnor har skrivit i en manlig tradition och rättat sig till den normen så är dessa kvinnliga glasögon ett viktigt bidrag i litteraturen för att se sin samtid, historia eller framtid.⁴² För att direkt citera Schottenius om Ekmans bidrag i litteraturen ”Vad hon gör är att ge ett *protesterande* alternativ, hon *feminiserar* stoffet, hon berättar en *annan* historia. Staden får en ny och annorlunda skapelseberättelse. [---] Vad de här böckerna visar är en sorts tyst och vresig protest mot hela industrialiseringen.”⁴³ Den tolkningen synliggörs inte i samtliga undersökta läromedel.

Svenska timmar. Litteraturen (1999)

Läroboken redogör bakgrunden till ’kvinnorörelsen’ som anses vara en del av de många ’kvinnoromaner’ som då debuterade. De tolkades i början som ett kvinnligt missnöje och fick stark kritik av manliga kritiker. Läromedlet klarlägger även att idag vill inte kvinnliga författare bli placerade i något kvinnolitteraturfack, utan bli bedömda på identiska premisser som männen.⁴⁴

Ekman placeras under rubriken ”Mord, kvinnohistoria och glesbygd”⁴⁵ Vidare redogör läroboken om debutboken *30 meter mord* för att sedan skildra samtliga delar av Katrineholmssviten där ett utdrag ur *Häxringarna* ges. *Hunden* beskrivs som en saklig berättelse som alla hundälskare tog till sig. Skoglunds lärobok skriver vidare att romanen *Händelser vid vattnet* (1993) är en kombinerad av Ekmans deckarstil och en skildring av glesbygden.⁴⁶

Williams har uppmärksammat kvinnoproblematiken i samhället som speglas i litteraturen. Ekman har kritiserats att hon efter Katrineholmssviten övergivit kvinnoperspektivet. Williams redogör i anslutning till Ebba Witt-Brattströms diskussion om hur de kvinnliga författarna som grupp behandlades orätt och specifikt av kultureliten under 1980-talet. ”Det feministiska

⁴¹ Schottenius, 1992, s.12.

⁴² *ibid.*s.32.

⁴³ Schottenius, Maria, ”Den kvinnliga hemligheten” i *Röster om Kerstin Ekman*, Stockholm, 1993, s. 16.

⁴⁴ Skoglund, s.197.

⁴⁵ *ibid.* s.199.

⁴⁶ *Ibid.* s.210.

sjuttioalet fick en giftstämpel som effektivt blockerade tillgången av litterära stilar och erfarenheter från tvåhundra år av betydande svensk kvinnolitterär tradition.”⁴⁷ Witt-Brattsström beskriver att Kerstin Ekman under sjuttioalet skrev kvinnohistoria med böcker såsom *Häxringarna* (1974), *Springkällan* (1976), *Änglahuset* (1979) och *En stad av ljus* (1983). Under åttiotalet blev Ekman påverkad av den kritik de kvinnliga författarna fick från kulturetablissemangen och det syns i hennes verk. Nu valde Ekman att skriva om en hund i *Hunden* (1988) och om ett androgynt troll i Rövorna i *Skuleskogen* (1988). På nittioalet anser Witt - Brattström att Ekman vågade gå tillbaka till sitt gamla sätt att skriva och släppte då *Knivkastarens kvinna* (1990).⁴⁸ ”Ett manus som legat i giftskåpet i många år.”⁴⁹

Merete Mazzarellas tes om Ekmans framskjutande position tydliggörs i Margaretha Fahlgrens text. Mazarella betonar att Ekmans framgång och synliggörande beror på det kvinnolitterära engagemanget under 1970-talet. Ekman blev en representant för det som då var aktuellt. Mazarella märker en förändring under 90-talet, Ekman blir då betvivlad som seriös författare. Ekmans folkgunst bland kvinnorörelser och vänstern är nu inte längre en positiv faktor.⁵⁰

Fahlgren frågar sig hur hög grad Ekmans kön påverkat hennes författarbana och synen på hennes författarskap och besvarar med att ”På en viss tidpunkt tycks hennes kön och kvinnoperspektivet enbart ha varit ett positivt kapital men när tiderna förändras framträder en mer kluven bild. Kerstin Ekmans författarskap hänförs därför inte till de ’universiella’ de som tar upp de allmängiltiga frågorna, utan placeras i [...] fällan kvinnolitteratur.”⁵¹

Lisbeth Larsson poängterar i *Röster om Kerstin Ekman* Ekmans likheter med författaren Doris Lessings böcker under 50-talet. Likheten består av att initiativt beskriva staden och dess invånare som vid första anblick verkar följa den traditionella utvecklingsoptimistiska vägen. Larsson menar att stadens utveckling och förnyelse betraktas som ett framgångsrikt projekt. Men Ekman liksom Lessing bryter det positiva till något kaosartat. ”Kerstin Ekman bryter samman när den kommer fram till skildringen av den medelålders kvinnan och efterkrigstidens moderna stad.”⁵² Larsson framhäver att romanserien betonar den negativa skildringen om kvinnan och staden, den fullständigt förintar den utvecklingsoptimistiska förståelsemodellen.

⁴⁷ Williams, 1997, s.44.

⁴⁸ Ibid. s.44.

⁴⁹ ibid. s.44.

⁵⁰ ibid. s.93.

⁵¹ ibid. s.93.

⁵² Larsson, Lisbet i *Röster om Kerstin Ekman* i Abf, Stockholm 1993, s.77.

Litteraturhistoria. Dialog 1900-talet (2000)

Under rubriken samhällsskildring placeras Ekman i Lindsogs och Widing Niemeläs lärobok (2000)⁵³. *30 meter mord* berörs initialt som debutboken inom genren kriminalroman. Läroboken påstår att *Pukehornet* räknas till de allra bästa svenska deckarna. *Mörker och bläbärsris* anses vara Ekmans sista regelrätta detektivroman. Katrineholmssviten beskrivs som Ekmans centrala verk. Andra verk som läroboken nämner är *Knivkastarens kvinna* (1990) och *Händelser vid vattnet* (1993). Den senare påstås återknyta till hennes tidigare verk, ”om ond, bråd död. Det är en mörk skildring av människors psyke i glesbygdens ensamhet.”⁵⁴ Om versberättelsen *Knivkastarens kvinna* ges inga omdömen eller något referat om handlingen.⁵⁵

Litteraturen – epoker och diktare (2002)

Även här läggs störst fokus på romansviten. Texten är densamma som i den förra upplagan. Differensen är de två nya verk som presenteras, *Händelser vid vattnet* och *Vargskinnet. Guds barmhärtighet* (1999) som förklarligt nog inte var med i 1989 års upplaga. Den förra refereras som en varm framställning om små samhällen där människornas samhörighet betonas. Den senare beskrivs ligga till grund för det smickrande epitetet den ”svenska prosans främsta konstnärer.”⁵⁶

Den levande litteraturen (2005)

Kerstin Ekman återges som den främsta bland kvinnliga författare. Ekmans debut inom deckargenren och den mjuka övergången till *Dödsklockan* förtäljs som ett tecken på att Ekman höll på att lämna genren. Tetralogin framställs som ett nytt författarskap där fokus riktas mot starka fattiga kvinnor. Ett utdrag ut boken *En stad av ljus* ges. Läroboken påvisar också att Ekmans romansvit också är en berättelse parallellt som skildrar hur en handelsplats växer till stationssamhälle och stad. Detta gör Ekman med en ytterst precision

Denna realistiska och stringenta skildring har också noterats av Anna Williams. Williams bedömer att Kerstin Ekman är en av våra stora realistiska samtidsberättare. Williams analyserar bakåt i historien för att söka motiv till Ekmans polarisering emellan stad och land. Återkommande motiv är centrala begreppspar som just stad-land. Begreppsparen har levt kvar i litteraturen. 30-talet var det årtiondet som Ivar lo Johansson, Moa Martinsson, Vilhelm Moberg och Jan Fridegård skrev om det moderna Sveriges framväxt det vill säga förändringar

⁵³ Lindsog, Runo & Widing Niemelä, Anna, *Litteraturhistoria*, Stockholm, 2000.

⁵⁴ Ibid, s.153.

⁵⁵ Ibid. s.53.

⁵⁶ Jansson & Levander, *Litteraturen – epoker och diktare*, Stockholm, 2002, s.415.

som sker i samhället och hos människan. Stad och land var ordpar som även här figurerade starkt. Tematiken var de centrala, det vill säga en förvandling i Sverige. De har påverkat efterföljande litterära uppslag och författare om det moderna Sverige, exempelvis Kerstin Ekman, Sven Delblanc, Sara Lidman och Lars Gustavsson. Williams beskriver dem som realistiska samtidsförfattare. ”de har skapat historia, tolkat de förflutna i ljuset av samtiden och sagt något om samtiden med hjälp av historien.”⁵⁷

Ingela Pehrson Berger betonar också Ekmans verklighet i litteraturen. Pehrson Berger tolkar romanen *Gör mig levande igen* som ett realistiskt och modernistiskt verk. Hon ser tre tydliga inslag av verklighet i romanen. Det är verkligheten i samhällets och individens liv, [...]verkligheten i litteraturen [...] den verklighet som ligger bortom både liv och litteratur.⁵⁸

Vidare skriver Jansson att *Händelser vid vatten* är en bok som åter för Ekman tillbaka i brottsgenren. Den beskrivs vara en varm skildring av små orter i Sverige som håller på att gå förlorad. *Vargskinnet. Guds barmhärtighet* som är den första delen i en trilogi utmålas att handla om udda existenser.⁵⁹

Litteraturen lever (2006)

Även här redogörs det kort om Ekmans debut som författare inom deckargenren. Inga titlar omnämns. *Häxringarna*, *Springkällan*, *Änglahuset* och *En stad av ljus* får också här mest utrymme och fokus. Böckerna rubriceras att lyfta fram ett antal fattiga kvinnors kamp genom arbete, sjukdomar och döden. Jansson skriver på två rader att dessa fyra böcker i serien också är en bild av hur en liten ort förändras och växer till en stor stad.⁶⁰

Betraktar man Cecilia Lindhés studie ”Världar i kollision. En studie av Kerstin Ekmans roman *Gör mig levande igen*” anser hon att Ekman vill framhäva hur kvinnor förstummats och förpassats till platser de ej själva valt. Ekman vill synliggöra kvinnors rättighet till intellektuella samtal. Lindhé uppfattar att hon vill rikta uppmärksamheten på kvinnorna och deras historia. Den vill påvisa att kvinnorna har utelämnats från traditionen.⁶¹ Lindhé fastslår att i romanen *Gör mig levande igen* behandlas och förnekas den patriarkala strukturen som gömmer sig bakom texten Lindhé beskriver Ekmans sätt att uttrycka problematiken.

⁵⁷ Williams, Anna, *Tillträde till den nya tiden. Fem berättelser om när Sverige blev modernt*, Stockholm/Sehag 2002, s.11-12.

⁵⁸ Pehrson Berger, Ingela, i *Samlaren*, 124:2003, s.200.

⁵⁹ Jansson, s.335.

⁶⁰ Jansson & Levander, *Epoker och diktare*, 2006 s. 415.

⁶¹ Lindhé Cecilia, ”Världar i kollision. En studie av Kerstin Ekmans roman *Gör mig levande igen*”, i *Samlaren* 2001:122, s.74-91.

De har inte ansetts förfoga över förnuftet utan istället beskrivits som emotionella och irrationella. Det manliga som utgörs av det politiska, sociala, ekonomiska och intellektuella är i centrum, medan det som enligt tradition betraktas som kvinnligt, det privata, känslolagda och husliga, befinner sig i marginalen.⁶²

Lindhé refererar även kort till Ekmans s.k Katrineholmssvit eftersom hon anser att även där lyfts denna polarisering fram mellan det kvinnliga och det manliga. Kampen är också mellan teknik och natur. Parametrar poängteras mellan naturen, industrisamhället kvinnan och mannen. De dominerande är industrisamhället och mannen och de underordnade, det vill säga förlorarna, är naturen och kvinnan.⁶³

Avsnittet om Ekman i läromedlet avslutas med att beskriva *Händelser vid vattnet* och *Vargskinnets Guds barmhärtighet* som romaner som ansluter sig till brottsgenren. Ekmans stil beskrivs som ”alltid, detaljrik och precis, ren och klar.”⁶⁴

Den senaste forskningen om Ekman är Magnus Perssons avhandling, *Kampen om högt och lågt. Studier i den sena nittonhundrataletsromanens förhållanden till masskulturen och moderniteten* (2002)⁶⁵ som undersöker relationerna mellan populär- och hög kultur i dagens samhälle. Persson koncentrerar sig på författarna, Jan Kjaerstad, Peter Hoeg och Kerstin Ekman. Persson beskriver Ekmans tre debutböcker från slutet av 1950-talet som ”klassiska pusseldeckare”⁶⁶. Det var böckerna *30 meter mord* (1959), *Han rör på sig* (1960) och *Kalla famnen* (1960). Det var i denna unga deckartradition som Ekman intog en position. Persson förvissas sig om att den framträdande receptionen av Ekmans två första deckare är att de bedöms genreinternt och inte hur de står sig i förhållande till den kvalificerade litteraturen.⁶⁷

Persson understryker att med de tre följande romanerna *De tre små mästarna* (1961), *Den brinnande ugnen* (1962) och *Dödslockan* (1963) förstärkte och förändrade Ekman sin position som en av landets främsta detektivförfattare. Förändringen berodde på att romanerna nu var mer psykologiska. Tonvikten låg inte längre på förseelsen utan vid att skildra karaktärerna och den psykologiska drivkraften bakom.⁶⁸

⁶² Lindhé, s.89.

⁶³ Ibid. s.90.

⁶⁴ Jansson & Levander, s.416.

⁶⁵ Persson, Magnus, *Kampen om högt och lågt. Studier i den sena nittonhundrataletsromanens förhållanden till masskulturen och moderniteten*.(diss) Eslöv, 2002.

⁶⁶ Ibid.s.184.

⁶⁷ Ibid.s.185-186.

⁶⁸ Ibid,s.195.

Mottagandet av Ekmans nya berättargrepp är tudelat. Persson konstaterar att det är genreproblematiken som ligger till grund för de olika uppfattningarna. De positiva kritikerna lyfter specifikt fram Ekmans djärva steg att lyfta sig ur den klassiska deckargenren med dess konventioner. Andra kritiker anser det vara negativt när Ekman avviker för mycket från deckarintrigens utformning. Persson betonar att recensenterna är beroende av att placera in verket i en speciell genre, ”ett för starkt avvikande [...] kan rendera ett lägre betyg.”⁶⁹

Boken *Pukehornet* (1967) ansågs av recensenterna avvika från deckargenrens konventioner så starkt att Ekman i recensionerna påstods ha lämnat deckargenren. Persson berikar tolkningen i anslutning till John Cawelti att *Pukehornet* istället problematiserar som leder till en nyansering och utvidgning av den annars så fasta repertoar.⁷⁰

När Ekman gav ut romanen *Händelser vid vattnet* (1993) lyftes röster från många håll att Ekman hade hittat tillbaka till den genren som hon en gång övergav med *Pukehornet*. Persson anser inte att de åsikterna är representativa. Han påstår istället att ett återkommande drag i recensionerna är tillbakadragandet av genretillhörigheten. Ekman anses i verket lyfta fram sin skickliga berättelseförmåga och sakliga redogörelse om olika individers liv och leverne i en liten by i norrland. Den berättelsen bottenar i en allmänmänsklig tragedi. Det föds en åtskillnad mellan genreberättande och seriös litteratur där deckargenren kan närma sig men aldrig till fullo uppnå den totalt, men om den tolkas som en allmänmänsklig tragedi så har den lyckats att lämna deckargenren. Och det är just denna ambivalens som utmärker den litterära offentlighetens bemötande av Kerstin Ekmans ursprung i deckargenren och populärkulturen.⁷¹

Persson gör gällande att receptionen av Kerstin Ekmans romaner visar upp distinkta mönster. Debatten av hennes böcker förs och har förts i två olika litterära offentligheter. Studeras specialtidningar inom deckargenren, populärpress eller intervjuer så ligger fokus på de populärkulturella inslagen. Analyserar man den kvalificerade kritiken i litterära tidskrifter så diskuteras inte de populärkulturella dragen i henne verk⁷² ”den ’seriösa’ diskussionen av författaren tenderar att bortse från deckarna och därigenom utesluta dem från det riktiga ’författarskapet’ samtidigt som frågeställningar om bestående influenser sällan formuleras eller provas.”⁷³

Perioden mellan *Pukehornet* (1967) och *Händelser vid vattnet* (1993) överensstämmer med den del av Ekmans författarskap som i kvalificerade litteraturvetenskapliga *arbeten* och kritik

⁶⁹ Persson, s.201.

⁷⁰ Ibid. s.207 och 213.

⁷¹ Ibid.s.217.

⁷² Ibid. s.219.

⁷³ Ibid. s.220.

kommit att beses som den faktiska och essentiella. Med *Katrineholmssviten*, som innefattar *Häxringarna* (1974), *Springkällan* (1976), *Änglahuset* (1979) och *En stad av ljus* (1983) upprättar Ekman en stark ställning i den kvalitetslitterära sfären och i den litterära kanon.⁷⁴

Persson konstaterar att Ekman har ”rört sig från det populära kretsloppet till de kvalificerade; från populärlitteraturen till kanon och – i någon mening – tillbaka igen.”⁷⁵

Ett explicit tecken på den ambivalens som har uppstått under åren inom receptionen av Ekmans författarskap tycker sig Persson finna på de tre romanerna (*De tre små mästarna*, *Den brinnande ugnen* och *Dödslockan*). Genreangivelsen, detektivroman, som explicit fanns på samtliga tre romaner är borttagna från nyutgåvorna. av *Dödslockan* 1998. Texten på baksidan är också reviderad. I exempelvis *Dödslockan* står det inte längre att det är en kriminalberättelse utan fokus ligger på att det är en ’mästerlig roman. Med detaljskärpa, människokänedom och språkligt djup.’⁷⁶

3.2 Resultatdiskussion

Uppsatsens granskade läromedel visar att alla förutom *Litteraturorientering* (1977) *Berättare genom tiderna* (1990) och *Litteraturen – epoker och diktare* (2002) redogör för Ekmans tidigare genretillhörighet. Böckerna *30 meter mord*, *Dödslockan* och *Pukehornet* är de tre deckarna som omnämns mest. Läroboken *Litteraturen, epoker och diktare* (1989) är det läromedel som grundligast talar om Ekmans brottsromaner. Den uppmärksammar dessutom Ekmans förändring inom deckarkonventionen emellan *Dödslockan* och *Pukehornet*. *Litteraturen, epoker och diktare* betonar starkt att Ekman från början var en renodlad deckarförfattare. Här synliggörs hennes debut och genretillhörighet istället som de andra som valt att nästan osynliggöra den genom några neutrala och korta rader.

Kerstin Ekman figurerade enligt min studie första gången i ett läromedel för gymnasiet 1977. Då hade Ekman redan givit ut elva böcker, varav nio deckare, se tabell 1. Det är märkligt att läromedlet från 1977 valt att inte skildra någon av Ekmans nio detektivromaner, i synnerhet när hon enligt Schottenius uppfattades med sin första detektivroman och de följande fem som en deckardrottning. *Litteraturorientering* (1977) understryker istället Ekmans två historiska romaner i den påbörjade tetralogi.

⁷⁴ Persson, s.217.

⁷⁵ ibid. s.181.

⁷⁶ ibid. s.202.

Fahlgren anser att Ekman haft två genombrott i det litterära fältet genom att initialt slå igenom som deckarförfattare för att sedan övergå till det litterära etablissemangen⁷⁷. Fahlgren lutar sig mot Lena Perssons tes, att de kvinnliga författarna väljer det på grund av deckarens status. Den är inte riktig litteratur men det anses inte socialt degraderande att läsa deckare. Därför har många kvinnliga författare vågat skriva deckare. ”det är att nästan räknas, nästan få lov att vara med på riktigt, utan att ta de verkliga riskerna.”⁷⁸ Fahlgren bedömer personligen att Ekman profilerat sig som en författare med ett kvinnoperspektiv. Ekman fick därmed en synlig position och dessutom valdes hon in i Svenska akademien 1978.⁷⁹

Studien visar att läroböckerna valt att nästan uteslutande skriva om Ekmans tetralogi och att hon påstås ha lämnat deckargenren för gott. Ingen vidare uppmärksamhet fästes därvid på hennes verk inom den genren. Jag har funnit en polarisering om Ekmans ”konvertering” från deckargenren. Det har visat sig att Maria Schottenius anser att Ekman inte till fullo ha lämnat den genren utan istället tagit med sig vissa utvalda grepp till romansviten. Eftersom Schottenius anser att Ekmans romaner kräver ett vant och observant läsöga för att exempelvis finna den kusliga stämningen eller uppfatta förnimmelsen av osäkerhet, kan det för många verka som hon har övergett deckargenren.

Jag uppfattar att det är värderingen av deckargenrens lägre status som leder till deckarromanernas osynliggöranden. Perssons diskussion om genreproblematiken överensstämmer. Det föds en åtskillnad mellan genreberättande och seriös litteratur där deckargenren kan närma sig men aldrig till fullo uppnå den totalt, men om den tolkas som en allmänmänsklig tragedi så har den lyckats att lämna deckargenren.⁸⁰ Och det är just denna ambivalens som utmärker den litterära offentlighetens bemötande av Kerstin Ekmans ursprung i deckargenren och populärkulturen. Granskningen av läroböckerna har visat att Ekman inte beskrivs med någon dignitet som deckarförfattare eller får speciellt stort utrymme med sina detektivromaner. Däremot är det tetralogin, delar eller komplett, som presenteras i samtliga läromedel. Skildringen av tetralogin är likvärdig i alla läroböcker. Bilden av Ekman är densamma, hon får jämngod beröm i samtliga undersökta material för sin verklighetstroga, detaljrika och sakliga framställning i verken. Åtskilliga lovord ges om Ekmans sätt att beskriva kvinnornas livssituation, stadens födelse och hennes verklighetssinnade framställning. Starkt beröm ges för Ekmans noggranna och tidskrävande

⁷⁷ Williams, 1997, s. 91.

⁷⁸ *ibid.* s.91.

⁷⁹ *ibid.* s.93.

⁸⁰ Persson, s.181.

forskning som ligger till grund för romansviten. Ekman beskrivs som en utomordentlig prosakonstnär, vilket också ges som skäl för hennes plats i Svenska akademien.

Från 1982 får författarskapet mer utrymme i läroböckerna och mer upplyftande och positiva ord beskriver Kerstin Ekmans författarskap. Värt att återigen notera är att 1978 valdes Ekman in i Svenska Akademien och intog därmed en stark position bland kulturetablissemangen. Om det bidrog till den ökade populariteten och lovorden går inte att belägga, men tendensen pekar åt det hållet.

1984-års lärobok har ett tillägg i texten som de övriga inte har. Ekman jämförs med en av de stora skönlitterära författarna i Sverige. Ekman bedöms med Per Anders Fogelström, för att också skildra Sverige i förändring kring 1800-talet. Jag uppfattar att beskrivningen är lite försiktig i förhållandet till beskrivningen av Sven Delblancs författarskap, som för övrigt finns representerad på samma sida. Delblanc jämförs med Hjalmar Bergman för sin jordnära verklighet, som förvisso Ekman också beskrivs inneha, men Delblanc gör det enligt läroboken, med en ”fantasi och fantasteri”⁸¹. Ekman får bara tidsperspektivet som en parameter, fastän verket framställs som ytterst realistisk och pretentiös.

I *Litteraturhistoria* (1992) uppmärksammas en vital förändring inom tetralogin. Nu poängteras symboliken i romanerna. Det kan verka märkligt att symboliken noteras så sent som 1992, eftersom symboliken är en signifikans för hennes författarskap. Även Ekmans efterkommande verk får en mer penetrerande återgivning. Istället för att bara presentera titlarna och årtalen så skiljer man numer på karaktär och innehåll.

Sammanfattningsvis förmedlar läroböckerna, enligt studien, bilden av Kerstin Ekman som en historisk, realistisk, god och saklig författare, som lyfter fram de fattiga kvinnornas eller de udda existensernas kamp för överlevnad och mot samhällets förändring. På grund av den fåordiga och icke refererande beskrivning av Ekmans deckarromaner och även uteslutning av vissa titlar, så visar det på en tendens att läroböckerna medvetet väljer bort att förmedla bilden av Ekman som en författare inom deckargenren. Inom den kvalificerade forskningen syns liknade tendens. Det är om tetralogin som de seriösa analyserna och diskussioner förs. Läromedlen framhäver dessutom att med tetralogin lämnade Ekman deckargenren för gott och trädde in i nytt författarskap av helt annan halt, vilket inte den litteraturhistoriska forskningen anser. Den understryker istället att Ekman tagit med sig deckargenren in i sina romaner, vilket den ovane läsaren inte alltid uppmärksammar.

⁸¹ Fröroth, s.116.

3.3 Texturvalet i läroböckerna

Nu följer en sammanställning över texturvalet, av Kerstin Ekmans verk, ur gymnasiets läromedel. Sammanställningen presenteras i en tabell för att tydliggöra urvalet och för att söka svar på uppsatsens andra fråga: vilka texter som lyfts fram och varför. Tabellen följs av en sammanfattning.

Tabell 1. Ekmans upptagna verk i studiens berörda läroböcker i litteraturhistoria för gymnasieskolan

Ekman Verk som Studien belyser	<i>30 meter mord</i>	<i>De tre små mästarna</i>	<i>Döds- klockan</i>	<i>Puke- hornet</i>	<i>Men- edarna</i>	<i>Mörker och blåbärs- ris</i>	<i>Häx- ring- arna</i>	<i>Spring- källan</i>	<i>Ängla- huset</i>	<i>En stad av ljus</i>	<i>Hund- en</i>	<i>Röv- arna i Skule- skogen</i>	<i>Kniv- kastar- ens kvinna</i>	<i>Händ- elser vid vattnet</i>	<i>Varg- Skinnet. Guds barmh.</i>
Läromedel															
1977							X	X							
1982		X		X	X		X	X	X						
1984							X	X	X						
1989			X	X			X	X	X	X					
1990							X								
1991			X				X								
1992							X	X	X	X	X	X			
1999	X													X	
2000	X			X		X	X	X	X	X		X	X		
2002							X	X	X	X			X	X	
2005			X							X			X	X	
2006							X	X	X	X					

3.3 Resultatdiskussion

Den andra frågan som ställdes i uppsatsen var vilka texter som lyfts fram och varför. Enligt tabell 1 så visar den att merparten av de undersökta läroböckerna valt att lyfta fram Ekmans romansvit i fyra delar. Det är alltså *Häxringarna*, *Springkällan*, *Änglahuset* och *En stad av ljus* som läromedlen ställer i centrum. Fem läroböcker skriver om Ekmans deckarromaner. De deckare som får mest utrymme är romanerna *Dödsklockan* och *Pukehornet*, och två läroböcker betonar Ekmans debutroman *30 meter mord* och läroboken från år 2000 lyfter allena fram *Mörker och blåbärsris*.

Läromedlens val att inom deckargenren understryka deckarromanerna *De tre små mästarna* och *Dödslockan* verkar vara i linje med Magnus Perssons tes. Jag åsyftar på att de romanerna hade en annan karaktär jämfört med Ekmans tidigare deckarromaner. Nu var inte det essentiella själva brottet utan mer karaktärerna runt omkring och brännpunkten var mer vid det psykologiska. Denna förändring stärkte enligt Persson Ekmans status som författare. Denna statusproblematik bottnar i den litterära kanon som finns. Renodlade deckare har inte fått samma status som andra skönlitterära verk. Det litterära urvalet i Sverige har varit och är väldigt statiskt.

Tabell 1 visar tydligt på att Katrineholmssviten i fyra delar får mest uppmärksamhet i samtliga läromedel. Den mest förekommande textutdraget är ur *Häxringarna* som skildrar den arma knektkärigen Sara Sabina Lans kamp i vardagen.

Läromedlens val att framhäva tetralogin ser ut att överensstämma med Perssons tes. Persson konstaterar att perioden mellan *Pukehornet* (1967) och *Händelser vid vattnet* (1993) bedöms i den kvalificerade litteraturen som den mest seriösa och kvalificerade. Den bortser nästen helt från deckarna. Den beskrivs vara en historisk roman, en realistisk serie med god forskningsarbete bakom sig som understryker de fattiga kvinnornas kamp för överlevnad jämsides med den förvandling samhället genomgår när den utvecklas till stad. Studien visar att med Katrineholmssviten, upprättar Ekman en stark ställning i den kvalitetslitterära sfären och intar en plats i den litterära kanon. 1978 väljs Ekman in i Svenska Akademin, vilket pekar mot att hon ytterligare stärkte sin ställning inom kulturetablissemangen.⁸²

Det är frapperande att ingen lärobok under 2000-talet har anslutit sig till forskningens synsätt och tolkning på romansviten. Jag åsyftar Scottenius tes om vikten av att tetralogin bör lyftas fram som någon slags kvinnlig protest mot industrialiseringen. Schottenius framhäver att romanen bidrar till att se världen från kvinnliga glasögon och inte bli tolkad av den manliga normen. Att se världen från bådas håll är ett realistiskt sätt att se sin samtid, historia eller framtid. Liknande resonemang för Lindhe som talar om begreppen överordning och underordning. Katrineholmssviten förmedlar budskapet att mannen är en given medlem i industrisamhället och är överordnad kvinnan som är segregerad från det nya samhället och blir då underställd mannen. Lisbeth Larsson framhäver Ekmans negativa bild av kvinnan och staden, ett misslyckat projekt.

Läroböckernas osynliggörande av denna problematik och deras val att placera Ekman under kvinnolitteratur ser ut att grunda sig i Hirdmans genusteori. Jag menar isärhållandets

⁸² Persson, s. 217.

förbud och över- och underordning. Jag anser att Ekman visar med sin tetralogi att det är isärhållningen som bidrar till att den manliga normen får sin legitimitet.

Fokuseringen och exponeringen av de arma segregerade kvinnorna i romanserien är relevant med hänsyn till Läroplanens poängtering om skolans ansvar och förankring av de värden som vårt samhälle vilar på. Men att skolan genom debatter och ifrågasättande ska motverka sedvanliga könsrollsuppfattningar borde ha uppmanat läromedelsförfattarna att bredda sitt perspektiv. Jag menar att mer belysa industrialismens utanförskap, tydliggöra att under den tiden hade kvinnorna inte samma möjligheter att nyttja och ta för sig av vad den nya staden erbjöd. Varför problematiseras inte staden som norm och myten om de som levde i den innersta staden, det vill säga innanför de avgörande politiska besluten. De borde rikta uppmärksamheten mot den överordning och underordning som Ekman faktiskt gestaltar. Förklaringen av texturvalet i läroböckerna blir härmed statiskt och utan rättvist genusperspektiv.

Det går inte att urskilja någon större avvikelse, mindre fokusering av tetralogin i min studie, eller påverkan av det som Ebba – Witt Brattström noterat, under 80-talet, att Ekman blev påverkad av den orättvisa kritik som hon och andra kvinnliga författare fick från kulturetablissemangen under 80-talet. Det som resulterade i att Ekman lämnade ”kvinnolitteraturen” och skrev om något helt annat (*Hunden och Rövarna i Skuleskogen*) Däremot visar uppsatsen att år 1990 och 1991 finns en liten avvikelse. Läromedlen från de två åren lyfter inte fram seriens alla delar utan presenterar endast en. *Berättare genom tiderna* framställer *Häxringarna* som en skildring av Sveriges förvandling från de anonyma människornas perspektiv. Läroboken använder inte begreppet kvinna någonstans eller beskriver kvinnornas kamp etc. utan förhåller sig mer neutralt. I *Svenska etappvis* (1992) anser de att Ekman med tetralogin nu skrev vanliga romaner. Kvinnoperspektivet finns med men som en förklaring hur Katrineholms förvandling beskrivs och uppfattas ifrån. Detta kan möjligen visa på en tendens åt liknande förlopp som Witt-Brattström redovisar.

Från 2002 och framåt kan man urskilja både i upptagningen i tabell 1 och i den deskriptiva parten i läromedlen att triologin, som består av *Händelser vid vattnet* (1993), *Vargskinnet. Guds barmhärtighet* (1999) och *Skraplotter* (2005), får likartad uppmärksamhet som tetralogin fått. De två separata romanserierna påminner mycket om varandra både till form och karaktär. Det gemensamma draget hos de båda är den realistiska och historiska framställning som Ekman ger. Det som skiljer sig åt är att i triologin finns det berättargrepp som hör hemma inom deckargenren.

4. Avslutning

4.1 Slutdiskussion och återkoppling

Uppsatsens syfte var att undersöka den bild som förmedlas av Kerstin Ekman i gymnasiets läroböcker i litteraturhistoria från år 1977 till 2006. Denna bild har jämförts med den litteraturvetenskapliga forskningen om Ekmans romankonst.

Eftersom skolverkets undersökning: *Läromedlens roll i undervisningen*, visar att merparten av lärarna använder och förlitar sig på läroböckerna är det viktigt vad de skildrar.

Studien visar att Ekman figurerade i läromedlen så sent som 20 år efter hennes debutbok. Varför Ekman intogs i läroböckerna först 1977 verkar bero på att då hade hennes två första historiska romaner skrivits. Två delar ur tetralogin hade utkommit. Innan hade Ekman skrivit nio stycken deckare, men eftersom den genren inte värderas lika högt i den litterära diskursen och har samma status i vår litterära kanon har de utelämnats i läroböckerna. På grund av att många kvinnor valt att skriva inom deckargenren så har den inte uppnått samma dignitet och status. Jag återoppar till Hirdmans genusteori, som jag påstår avspeglas i läromedlen. Det är isärhållningens två logiker som styr och påverkar.

Arbetet har åskådliggjort att *Dödslockan* och *Pukehornet* är de deckarna som avviker från pusseldeckarnas konventioner och betonar istället den psykologiska drivkraften bakom karaktärerna, vilket gett dem en högre status och utrymme i läromedlen.

En polarisering påträffades emellan läromedlens uppfattning om Ekmans konvertering från deckargenren och avhandlingen. Schottenius konstaterar att Ekman inte lämnat deckargenren helt utan hon har tagit med sig vissa grepp fast med ett ovant läsöga kan det lätt förbises.

Från 1982 stärks Ekman i läroböckerna, mer utrymme ges och mer upplyftande ord beskriver författarskapet. Om det har att göra med hennes inträde i Svenska akademien går inte att belägga. Fast läroböckerna poängterar Ekmans medverkan och utträde.

Från 1992 i läromedlen inleds en mer penetrerande analys av Ekmans verk. Nu betonas symboliken i romanerna. Bilden av Ekmans trilogi förefaller överrensstämma med receptionen av tetralogin och får från 2002 liknande utrymme.

Avslutningsvis visar granskningen av läroböckerna att den bild som mestadels förmedlas om Kerstin Ekmans författarskap är förmågan att skriva historiskt, realistiskt och detaljrikt och ur ett kvinnoperspektiv. *Häxringarna* är det verk ur tetralogi som i allmänhet får representera tetralogin. Forskningen framhäver mer den negativa skildringen om staden och

kvinnan och belyser kvinnornas uteslutning samt lyfter fram Ekmans breda berättarkonst mer explicit.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Brink, Lars, *Gymnasiets litterära kanon. Urval och värderingar i läromedel 1910-1954*. Diss. (Uppsala 1992)

Danielsson, Annika, *Tre antologier – tre verkligheter en undersökning av gymnasiets litteraturförmedling 1945-1975*. Diss. (Lund 1988)

Englund, Boel, *Skolans tal om litteratur. Om gymnasieskolans litteraturstudium och dess plats i ett kulturellt återskapande*. Diss. (Stockholm 1997)

Fröroth, Rune & Almqvist & Wiksell Läromedel AB, *Svensk litteratur under tusen år*, (Stockholm 1984)

Hirdman, Yvonne, "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, Stockholm, 1988, 9:3, s. 49-61

Jansson, Ulf & Levander, Martin, *Litteraturen – epoker och diktare*, (Stockholm 1989)

Jansson, Ulf & Levander, Martin, *Litteraturen – epoker och diktare*, tredje upplagan, (Stockholm 2002)

Järvstad, Kristin, "Övergångskvinna eller föregångskvinna? Kvinnobilder i svensk litteratur från förra sekelskiftet" i *Mer än bara kvinnor och män, feministiska perspektiv på genus*, (Lund 2003)

Kjellin, Håkan & Meyer, Olle, *Svenska Etappvis. Litteraturen*, (Malmö 1991)

Larsson, Lisbeth "I källaren en skärva – Om Kerstin Ekmans En stad av ljus och Doris Lessings Staden med fyra portar" i *Röster om Kerstin Ekman*, red Kurt Stern, Stockholm (1993)

Lindhé, Cecilia, "Världar i kollision. "En studie av Kerstin Ekmans roman Gör mig levande igen" i *Samlaren* 2002:122, s.74-91

Lindskog, Runo m.fl., *Berättare genom tiderna*, (Stockholm 1990)

Lindskog, Runo ,Widing Niemelä, Anna, *Litteraturhistoria. Dialog 1900-talet*, (Stockholm 2000)

Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94 (Stockholm 2006)

Martinsson, Bengt-Göran, *Tradition och betydelse. Om selektion, legitimering och reproduktion av litterär betydelse i gymnasiets litteraturundervisning 1865-1968* (Stockholm, 1989)

Persson, Magnus, *Kampen om högt och lågt. Studier i det sena nittonhundratalets romanens förhållande till masskulturen och moderniteten*, (Eslöv 2002)

Robinson, Lillian S, "Treason our text, feminist challenges to the literary canon" i *Feminism, an anthology of literary theory and criticism*" red. Robyn R Warhold & Diane Price Herndl, New Brunswick/New Jersey (1991) 1993, sid 212-222, urspr. tryckt i *Tulsa studies in women's literature* 2:1 (1983).

Rydén ,Hugo m. fl. *Litteraturorientering* (Stockholm 1977)

Rydén, Hugo m. fl. , *Vuxen svenska läsebok* (Stockholm 1982)

Röster om Kerstin Ekman, red. Kurt Stern, ABF,(Stockholm 1993)

Schottenius, Maria, *Den kvinnliga hemligheten. En studie i Kerstin Ekmans Berättarkonst*. Diss. (Stockholm, 2002)

Schottenius, Maria, "Den kvinnliga hemligheten" i *Röster om Kerstin Ekman*, ABF, (Borgholm 1993)

Skoglund, Svante och CWK Gleerups utbildningscentrum AB, *Svenska timmar, Litteraturen A + B*, (Malmö 1991 utgåva 1, 1999, utgåva 2)

Söderblom , Inga & Edqvist, Sven.Gustaf, *Litteraturhistoria*, (Stockholm 1992)

Williams, Anna, *Stjärnor utan stjärnbilder. Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet*, Diss. (Uppsala, 1997)

Williams, Anna, *Tillträde till den nya tiden. Fem berättelser om när Sverige blev modernt*. Diss. (Eslöv, 2002)

Internetkällor

Skolverkets hemsida: *Läromedlens roll i undervisningen*, (5.12.2006.) www.skolverket.se

Riksdagens hemsida, (11.19.2006) www.riksdagen.se

Bonniers hemsida, (5.12.2006) www.bonniers.se

Bilaga 1

Av Kerstin Ekman utgivna böcker⁸³

30 meter mord (1959)
Han rör på sig (1960)
Kalla famnen (1960)
De tre små mästarna (1961)
Den brinnande ugnen (1962)
Dödsklockan (1963)
Pukehornet (1967)
Menedarna (1970)
Mörker och blåbärsris (1972)
Häxringarna (1974)
Springkällan (1976)
Vykort från Katrineholm – Bonniers julbok (1977)
Änglahuset (1979)
En stad av ljus (1983)
Hunden (1986)
Mina herrar (1986)
Rövarna i Skuleskogen (1988)
Knivkastarens kvinna (1990)
Händelser vid vattnet (1993)
Gör mig levande igen (1996)
Vargskinnets. Guds barmhärtighet (1999)
Urminnes tecken (2000)
Skraplotter (2005)
Herrarna i skogen (2007 ,utgivningsdatum 2007-03-20)

⁸³ www.bonniers.se (5.12.2006) ABF, *Röster om Kerstin Ekman*, red. Kurt Stern, Stockholm, 1993.

